PE MARGINEA UNUI GLOSAR DIALECTAL

Atestări „involuntare” (III)

IULIA MĂRGĂRIT

1. Sub titulatura *Atestări „involuntare”*, pe care am lansat-o în 2011 şi am reluat-o în 2013 în aceeaşi publicație[1], am grupat, atunci, ca şi acum, lexeme identificate într-un glosar dialectal, în afara corpusului de termeni, respectiv, în citatele corespunzătoare sau în glosele formulate de către autor. Neevaluarea acestora s-ar explica, de această dată, în principal, prin subiectivismul semnatarului, el însuşi vorbitor al graiului şi prin urmare, excelent cunoscător al acestuia, impediment important în reperarea tuturor unităților lexicale particulare, fără de scăpări. În consecință, lipsa perspectivei, din exteriorul frontierelor dialectale reprezentate, a făcut loc omisiunilor, explicabile, de altfel, şi prin posibilitatea de a fi formulat definițiile într-o operație distinctă, poate, separată, în raport cu alcătuirea repertoriului lexical şi, în acelaşi timp, ulterioară acestuia.

2. În cazul de față, ne-am oprit asupra Glosarului aferent volumului *Poezii populare din Maramureş*, adunate de Alexandru Țiplea. Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXVIII. Memoriile Secțiunii Literare, Bucureşti, Inst. de Arte Grafice „Carol Gőbl”, 1906. Drept urmare, în cele ce urmează, prezentăm lista de cuvinte pentru care am optat, întocmită după criteriul amintit:

aşternut, drum ~ s.v. *drum făcut*, unde, pentru compusul respectiv, figurează glosa integrală a autorului „*drum aşternut* cu piatră”. Sintagma excesiv de lungă, alcătuită pentru a exprima rezultatul operației de amenajare, a circulat în limba veche (v. N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, 1878: 6). Ulterior a fost înlocuită printr-un singur determinant: *pardosit* (v. DA, s.v. *aşternut* 3.), pentru a se evita impedimentul menționat;

boltiță s.f., s.v. *cotruț*, „cotruță, ungheț, *boltiță* lângă sobă, care serveşte de culcuş mâțelor”, relevă caracterul regional, prin succesiunea de sinonime, cu care a fost echivalat, toate aparținând lexicului din partea locului;

cărțile s.f. pl. art., s.v. *poruncesc*, cu semantismul învechit „scrisori”, mai puțin frecvent la plural (v. *Letopisețul...* de Ion Neculce: *Au scris nişte* ***cărți*** *viclene*

[1] Iulia Mărgărit, *Atestări „involuntare”*, în FD, XXX/2011, p. 27–34; idem, *Pe marginea unor glosare dialectale. Atestări „involuntare”*, III, în FD, XXXII/2013, p. 95–102.

FD, XXXIII, Bucureşti, 2014, p. 99–107

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

şi le-au pus într-un băţ sfredelit şi le-au trimis la Constantinopol – DA). Cuvântul folosit de Al. Ţiplea, în propria intervenţie, atestă cursul acestuia, calitatea generalizată de element uzual: „*Cărţile* ţăranilor din Maramureş sunt pline de «poruncesc voie bună şi sănătate»”;

căscătură s.f., s.v. *deot; dediochi*: „deochi, boala ce se căpătă prin vrăjire cu ochii; semnele boalei sunt durerea de cap, căldura, ameţeală şi *căscături*”. Derivatul deverbal *căscătură* „căscat”, după DA, are o circulaţie limitată la Transilv. şi Mold., după cum rezultă şi din atestări;

cercuţ s.n., s.v. *între*, dim. de la *cerc*: „*cercuţu* de pingă lună”, regionalism absent din DM, DEX, înregistrat de T. Pamfile, *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român,* 1915: 34.

corfă s.f., s.v. *coşarcă*, cu acelaşi înţeles, „coş, paner”, răspândit, conform DA, în Transilvania şi Muscel, un regionalism de origine germană;

croncan s.m., s.v. *cronc*, pl. *cronci*, cunoscut în Transilv. şi Bucov., după DA, s.v., de altfel, confirmat de unele surse: „Atât de către românii din Bucovina, cât şi de către cei din Transilvania, se mai numeşte corbul, însă numai foarte rar, încă şi … *croncan*” (Marian, *Ornitologia*, II: 15);

curcubetă s.f., s.v. *harbuz*, pl. *harbuji*, „dovleac”, cu aria de răspândire, Transilv.: *Mânios am fost şi oi fi / Pe coada* ***curcubeţii*** */ De ce-i lată şi nu-i naltă, / Să şed la umbră-i vrodată* (Jarnik–Bârseanu, *Doine*: 131);

deschis, timp ~, s.v. *răzbun*, „timp frumos”, sintagmă absentă din dicţionare;

dezvelite adj. f. pl., s.v. *cunună*, [despre fete] „fără basma, dezbrobodite”, în conformitate cu explicaţia autorului: „Într-unele sate s-a păstrat până astăzi vechiul obicei ca fetele, în duminici şi sărbători, să umble *dezvelite* şi cu cununa de flori în cap”. Cuvântul nu figurează în DLR;

dobaş s.m., s.v. *lingurar*: „La miliţie, toboşarul (= *dobaş*) de regulă e ţigan, pentru aceea, feciorul român, care ajunge la miliţie toboşar, capătă porecla de *ţigan, lingurar*”. Având în vedere un anumit public-ţintă, culegătorul asigură lectura fără impedimente şi indică, între paranteze, cuvântul corespunzător din zonă. *Dobaş*, de altfel, învechit, figurează în DA pentru vestul Transilv. şi Ban.;

domnie s.m., s.v. *neamţ*, „stăpânire, dominaţie”;

domní vb., s.v. *neamţ*, „a stăpâni, a domina”: „Până ce au păstrat încă amintirea *domniei* austriace «domnul» şi «neamţul» în mintea ţăranului se identificau. Acum când prinde a simţi de-al binele [sic!] că ungurii *domnesc*, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur». La armată, până acum încă comună, *domneşte* spiritul austriac, deci acolo «neamţul» e «domn»”.

Atât verbul, cât şi numele, ca semantism, au caracter învechit (v. DLR, s.v.);

domnii de rumân s.v. *ţara muntenească* „stăpânii, bogătaşii de etnie românească”: „În Maramureş, nici *domnii de rumân*, şi nici chiar preoţii nu o vorbesc limba noastră proastă”;

duh de viaţă s. compus, s.v. *apă (v)ie*, „suflare, suflet”, semantism evident în ampla explicaţie pe care Al. Ţiplea o oferă pentru *apă vie* „apă care învie pe cei

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

morți …, foarte des în poveştile poporului unde i se adauge şi *apă moartă* care încheagă membrele mortului, pe când apa vie îi redă *duhul de viață*”.

Compusul nu figurează în dicționare.

fața s.f., ~ *obrazului*, s.v. *îndesoare*, „culoarea feței, a chipului”, semantism evident din ampla definiție şi descriere a maladiei, „*îndesoare,* boală căpătată prin necumpăt la mâncare … Sunt două feluri de îndesoriri: una sacă şi alta apătoasă. Dacă îndesorirea e seacă, atunci ai gârciuri (= colici), gălbineşti (= îngălbineşti) la *fața obrazului*, vinețeşti”;

găzdoaie s.f., s.v. *rudă*, „gospodină”. Lexemul-titlu este evidențiat de către culegător într-o descriere detaliată: „În casa țărănească, zestrea fetei e aranjată pe prăjina ce atârnă lângă peretele din dosul şi sapa casei: ruda frumoasă şi bogată dovedeşte că fata e bună gospodină, *«găzdoaie»*”.

DA atestă cuvântul cu sensurile 1. „soție”, 2. „stăpână”, 3. „gospodină”, numai pentru Transilv.;

gârciuri s.n. pl., s.v. *îndesoare*, „crampe, colici”: „Sunt două feluri de îndesoriri: una sacă şi una apătoasă. Dacă îndesorirea e seacă, atunci ai *gârciuri* (= colici), *gălbineşti* (= îngălbineşti) la fața obrazului, vinețeşti”. Prin specificul maladiei descrise, în terminologia modernă, *insolație*, simptomele acesteia corespund unei pluralități de manifestări. De aceea, aici apare pluralul de la *gârci*, var. învechită pentru *zgârci* (v. DLR);

glajă s.f., s.v. *uiagă*, „sticlă (recipient)”. Cuvântul, după DA, circulă în Transilv., Mold.: ***Glaja*** *încă mult ajută / Când o poți vedea umplută* (Marian, *Nunta la români*: 510);

gunoi s.m., s.v. *mujder*; s.v. *pătul,* „băligar” apare în DA cu atestări pentru Transilv., Mold., Munt.: *Un bordei urât, acoperit cu* ***gunoi*** *de cal* (Eminescu, *Nuvele*: 19). Dat fiind sensul „resturi”, în câştig de teren, în timp (v. ordinea din articolul DA, apoi DM, DEX), chiar DLR a simțit nevoia unui determinant distinctiv: *gunoi de grajd* (v. *infra*, s.v. *pătul*). Includerea lexemului în glosar pledează pentru extensiunea ariei de circulație a acestuia;

gustare mică s. compus, s.v. *gustare*, în loc de alte explicații, le preluăm pe acelea ale autorului: „În Maramureş, «dejunul» se numeşte *prânz*, «prânzul», *gustare*, iar *gustarea mică*, ce se dă lucrătorilor, după amiază, între orele 4–5, se numeşte ojină”.

DA înregistrează, exclusiv, pentru Ban., Sălaj, Maram., Mold.: *gustare* „masă principală”, compusul rămânând o formație inedită;

împrejur prep., s.v. *cină*, [temporal] „către, în jur de” sau în definiția culegătorului pentru „*cină* = vremea ce cade *împrejurul* cinii”. Pentru limba veche, cuvântul a fost atestat, după DA, numai la Dosoftei: *Era* ***pregiur*** *miazănoapte*;

îndemânos adj., adv., s.v. *baltag*, „care poate fi la îndemână, care se poate întrebuința uşor”: după cum reiese din descrierea culegătorului, „*baltag* = topor mic, *îndemânos* şi uşurel cu toporişte lungă”. Adjectivul figurează în DA cu atestări din aria nordică: *Şi le-a pus în cui din dos, / Ca să fie* ***îndemânos****, / Pentru alți plugari de scos* (Marian, *Sărbători*, I: 44);

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

între prep., s.v. *cercuț*, „în”, sens învechit, evident în intervenția autorului: „«Cercuțu de pingă lună» şi «cercuțu de pingă soare» înseamnă periferia lunii şi a soarelui care se vede *între* împrejurări normale, iar nu cu ocazia eclipselor”.

Atestarea, fiind în idiolectul autorului, pare cu atât mai valoroasă. După DA, prepoziția încă se mai folosea la începutul secolului al XIX-lea (*Ei să vor păzi închişi* ***între*** *cetatea aceasta* – Beldiman – v. DA, s.v. II.5.);

jale s.f., s.v. *cernesc*, „doliu”, înțeles evident în exemplul ilustrativ: „înnegresc [haine] pentru *jale*”. Cuvântul, cu acest sens, a fost inclus încă în corpusul LB într-o sintagmă specializată: *veşmânt de jeale*. De asemenea şi Marian, *Înmormântarea*: 407 a înregistrat un alt compus, cu acelaşi semantism indubitabil: *anul jalei* „anul de doliu”;

junice s.f., s.v. *giurincă*, „juninică”, formă arhaică cuprinsă în *Cuvinte din bătrâni*, I: 286. Chestionarul lui Hasdeu, IV: 247, SDLR (Munt. vest), Jipescu, *Opincaru*: 48;

medicină s.f., s.v. *leac*, „medicament”, element neologic cunoscut în Transilv. şi Ban., dată fiind proveniența cuvântului din germană: *Medizin* (DLR, s.v.);

mereu, mereuaş adj., adv., s.v. *câtilin*, „încet, lin”, cu acest sens modal, atât primitivul, cât şi derivatul, sunt atestate în DLR pentru Transilv. şi Ban.;

miliție s.f., cu multiple înregistrări, dată fiind însemnătatea cuvântului, s.v. *cătană*; s.v. *ficioresc*; s.v. *lingură*, „armată”: „A plecat în cătane = A plecat la oaste, la *miliție*”. Cuvântul cunoaşte răspândire largă în limba veche: *Când scăpai de* ***miliție*** */ Eram beat de bucurie* (*Şez.*, II: 189);

modru s.n., s.v. *mod*, „chip, posibilitate”, atestat, în general, pentru aria nordică;

neamț = domn (s.v. *neamț*): „Până ce au păstrat amintirea domniei austriece, «domnul» şi «*neamțul*», în mintea țăranului se identificau. Acum, când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungurii domnesc …, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur». La armată, până acum încă comună, domneşte spiritul austriac, deci acolo «*neamțul*» e domn”;

necumpăt s.n., antonim pentru *cumpăt*, s.v. *îndesoare*, apare în formularea lui Al. Țiplea: „îndesorire, boală căpătată prin *necumpăt* în mâncare, în urma căreia te scârbeşti şi te îngreţoşezi”. Derivat arhaic, iar după DA, atestat pentru Transilv.: *Acel* ***necumpăt*** *al Notarului … aci îl voi arăta* (P. Maior, *Ist.*: 45 – v. DA, s.v.);

pănură s.f., s.v. *țol*, conform definiției din *Glosar*, apare ca un cuvânt uzual: „țol = *pănură* de lână, țesută cu măiestrie; cu țoluri, țăranii îşi învelesc masa, patul; în Maramureş, se țes țoluri de o frumusețe rară”, cu atestări, în DLR, majoritar pentru Transilv.;

păpuşoi s.n., s.v. *mălai*, „porumb”, cuvânt emblematic pentru Mold., dar cu infiltrații şi în zonele adiacente;

pătul s.n., s.v. *strat*. Autorul consideră necesar să delimiteze accepția din semantismul general: „Cuvântul acesta înseamnă numai *pătulul de gunoi*, făcut în grădini ori la câmp pentru legume şi flori”. DLR, s.v. 3.b. confirmă înțelesul elementului regional: „strat de gunoi de grajd pus peste pământul unei răsadnițe (pentru a ține cald semănăturilor)”;

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

pingă, de ~ prep. compusă, s.v. *între,* „de lângă”: „Cercuțu *de pingă* lună şi cercuțu *de pingă* soare”;

plăcinte subțiri s. compus, s.v. *scovardă*, „clătite”, cu circulație, după DLR, în Transilv., Maram.;

poiată s.f., s.v. *ştalău*, pl. art. *poieţile* s.v. *olate*, „adăpost rudimentar (din împletitură de nuiele), folosit ca grajd”, semantism în circulație prin Maram. şi Mold. (v. DLR, s.v. 1., 2.);

proastă adj. f., s.v. *țara muntenească*, [despre limbă] „simplă, neevoluată”: „Grosul poporului atâta ştie că este o Țară Românească unde sunt adevărați români, cu o limbă mai frumoasă decât «a noastră!» Una nu pricepe românul din Maramureş: cum de vorbesc rumâneşte şi «domnii» în Țara Românească, fiindcă, în Maramureş, nici «domnii de rumân» şi nici chiar preoții nu vorbesc «limba noastră *proastă*»”;

pulpă s.f., s.v. *mărin*, „uger”, aşa cum rezultă din glosa autorului, „boală la vaci, când *pulpa* vacii, în urma inflamațiunii, se umflă, mai pe urmă umflătura se coace, iar din *pulpă* curge sânge”. Semantismul este cunoscut în nordul Transilv., Mold., Ban. (*Şez.*, II: 204; IV: 128);

prădătoare adj. f. „risipitoare”, înțeles atestat pentru Transilv. şi Maram.: *Şi ți-i băutor bărbatul, / Băutor şi* ***prădător*** */ Şi la lucru n-are spor* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*: 185);

priincioase adj. f. pl., s.v. *rând*, „favorabile”: „N-are vreme şi împrejurări *priincioase* ca să vie”;

sfădi vb. tranz., s.v. *toi*, „a mustra, a certa”, cu atestări din Transilv. şi Ban. (DLR, s.v. 3.);

soră de mireasă s. compus, s.v. *druşcă*, denumeşte „fata care însoțeşte mireasa la cununie şi care are anumite atribuții”. Compusul este cunoscut, în general, în aria nordică;

ungheț s.n., s.v. *cotruță*, cu circulație prin Transilv., Olt., Ban. (DLR, s.v. *ungheț* 2.), semnificând „locul de pe vatra cuptorului, către perete, unde se țin diverse obiecte sau unde pot să doarmă copiii”. În Maram., spațiul, după informația autorului, este specializat pentru odihna pisicilor;

ungur s.m., s.v. *domn*, îmbogățit semantic, după observația lui Al. Țiplea: „Acum când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungurii *domnesc*, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur»”;

ungureşti, haine ~ s. compus, s.v. *domnişoară*, „haine de oraş, orăşeneşti”, sens explicitat de către autor pentru: „domnişoară = fată de «domn», nemăritată îmbrăcată în haine «ungureşti»”. Aşadar, adjectivul corespunzător perpetuează noul sens al bazei, care nu a fost consemnat în dicționare.

3. Cuvintele enumerate, rămase în afara repertoriului lexical al lucrării menționate, caracterizează mai multe tipuri de situații.

3.1. Din punctul de vedere al răspândirii, majoritar regionalisme, lexemele recuperate şi prezentate mai sus, prin semnalarea noilor atestări, atrag atenția

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

asupra unei posibile extensiuni a ariei de circulație. În acest fel, citatele ilustrative din Maramureş ar completa numărul atestărilor nu foarte numeroase cum ar fi: pentru Transilv., Mold.: *căscătură, glajă, jale*, pentru Transilv., Muscel: *corfă*, pentru Transilv., Bucov.: *croncan*, pentru Transilv.: *curcubetă, găzdoaie, pănură, poiată*, pentru Transilv. vest., Ban.: *dobaş, medicină, mereu, mereuaş, sfădi*, pentru Mold.: *gunoi* „băligar", *împrejur* „către", *între* „în", *păpuşoi*, pentru Mold., Ban.: *pulpă* „uger", pentru Transilv., Maram.: *plăcinte subțiri* etc. Pentru regionalisme de felul: *boltiță, căscătură, corfă, croncan, curcubetă, dobaş, găzdoaie, glajă, medicină, păpuşoi, pătul, plăcinte subțiri, poiată* ş.a., dicționarele, în mod special, DLR şi MDA nu menționează Maramureşul.

3.2. Din punctul de vedere al semantismului, unele dintre acestea circulă cu semnificații învechite, proprii secolului de început al culturii române. Persistența lor în spațiul maramureşean conferă un caracter conservator graiului local.

3.2.1. În formulările personale ale autorului întâlnim încă în uz câteva calcuri efectuate, în secolul al XVI-lea, după modele slave cărturăreşti. Atestările următoare confirmă uzul prelungit, real în epocă, pentru acestea, având o altă semnificație decât cele din textele folclorice pietrificate:

cărți pl. pentru *carte* s.f. „scrisoare", s.v. *poruncesc*, după *книга* 1. „operă literară scrisă". 2. „scrisoare". Semantismul împrumutat, foarte răspândit şi cu multe atestări, dat fiind rolul şi însemnătatea obiectului reprezentat, a circulat mai ales în forma de singular. Până la o anumită epocă, *cartea* constituia o întreprindere unică, în sensul de activitate la scara minimă, şi fără regularitate. Pluralul se înregistra în cazul cancelariilor domneşti, al boierilor cu anumite ranguri de pe lângă curtea domnească etc. În Glosarul de față, Al. Țiplea semnalează un lexem întâlnit „de regulă în *cărțile* țărăneşti". Aşadar, putem deduce că el însuşi avea deprinderea cuvântului pe care nu s-a străduit să-l evite;

față s.v. *îndesoare*, în DA, s.v. II.2. figurează cu informația că înțelesul „culoare", cu care este înregistrat, îl are şi paleoslavul *лицє*, ceea ce înseamnă că ne aflăm în … fața unui calc. Acesta, conform atestărilor, a cunoscut o largă răspândire, aproape în toate provinciile: Transilv. (*un cal cu părul în **fața** aghistinei* – Şincai, *Hronicul*, II: 302); Munt. (*Arendăşoaice gătite şi împodobite, cu toate **fețele** curcubeului* – Odobescu, *Opere*, I: 384), Mold., Bucov. (*La multe locuri … este datina de a pune în jurul mortului încă şi diferite flori, şi anume la cei bătrâni, mai mult verzi şi fără **față*** – Marian, *Înmormântarea*: 88). Probabil că, până la o anumită dată, sensul se impusese în aşa măsură, încât putea să stea alături de cel fundamental: *Fața* [= visage] *lui, **fața*** [= culoarea] *sfeclei, nasul ca un ardei roşu* (Ispirescu, *Legende*: 104). Combinația în care apare semantismul pentru Maram. este similară cu cea din Munt., de unde se poate deduce poziția consolidată a semantismului, deosebirea constând în selectarea unui sinonim, de origine slavă. În consecință, asocierea acestora, pentru necunoscători, poate părea suspectă: *Dacă îndesorirea e seacă, atunci ai gârciuri* [= colici], *gălbineşti* [= îngălbeneşti] *la **fața*** [= culoarea] ***obrazului**, vinețeşti* (p. 111). Situația calcului în epocă este confirmată

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

şi de autorii DA. În articolul *floare* IV. 2. găsim următoarea precizare, în privința semantismului: „după slavoneşte, unde *светъ* are amândouă înțelesurile [1. „floare”, 2. „culoare”], «culoare, față»”. Glosa DA constă dintr-o succesiune sinonimică, a cărei menționare, corespunde probabil uzului general din epocă.

3.2.2. Semantisme învechite în cazul unor elemente de origine veche slavă: *jale* s.f. < *жаль*, pe lângă accepția cunoscută „tristețe, mâhnire, durere”, în Maram. păstrează încă înțelesul arhaic „doliu”, consemnat pentru perioada veche a limbii române (Mihăilă 1960: 156): *înnegresc (pentru **jale**)* (s.v. *cernesc*). Verbul *înnegri* „a vopsi haine în negru, a le face de culoare neagră”, convergent semantic cu numele, susține semantismul acestuia;

prost adj., s.m. continuă v. sl. *простъ* „simplu, comun, liber, care stă drept în sus (vertical)” (Mihăilă, *op. cit.*: 186). Sensurile cuvântului românesc sunt legate de cele originale, iar în limba veche *prost* circula cu înțelesul de „simplu”. În epoca respectivă, aproape se consacrase sintagma *limba proastă românească* „limba vorbită de oamenii de rând, necărturari”. O găsim şi în texte scrise: *A prepune această îndreptare de lege dă pre limba elinească pre **limba proastă românească*** (*Îndreptarea legii*, 1652: 142, *apud* Mihăilă, *op. cit.*: 186), Aceeaşi sintagmă o regăsim, pentru Maram., în comentariul autorului: „În Maramureş nici „domnii de rumân” şi nici chiar preoții nu o vorbesc «limba noastră *proastă*»” (s.v. *țara muntenească*).

3.3. Tot din punctul de vedere al semantismului, unele dintre elementele identificate, în acest fel, prezintă interesante evoluții, de cele mai multe ori absente din dicționare ori glosare:

dezvelite (s.v. *cunună*) [despre fete] „fără basma, neîmbrobodite” nu figurează în DLR, dar nici în alte dicționare. Prin crearea derivatului, se configurează cuplul antonimic *învelit(ă)/dezvelit(ă)*, completându-se, în chip firesc opoziția aflată în suspensie, până atunci, prin absența celui de al doilea membru;

deschis, timp ~ (s.v. *răzbun*) [fig.] „timp senin, însorit, strălucitor”; sintagmă, de asemenea, neînregistrată în aceleaşi surse, susceptibilă de opoziția cu *timp închis*;

domn apare cu o accepție inedită, în linia celei învechite, „stăpân”, decisiv, în conturarea noului înțeles fiind aspectul vestimentar, după cum rezultă din definiția autorului: „domn = cela ce e îmbrăcat în haine nemțeşti”, sens neînregistrat de dicționare. Între timp, conform acestui criteriu formal, valabil pentru reprezentanții puterii în stat, în Transilvania, *domn* a impulsionat succesiv, crearea de relații sinonimice cu etnonimele *neamț* şi *ungur*, investite cu înțelesul comentat al lui *domn*: „Până ce au păstrat încă amintirea *domniei* austriace «domnul» şi «neamțul» în mintea țăranului se identificau. Acum când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungurii *domnesc*, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur». La armată, până acum încă comună, *domneşte* spiritul austriac, deci acolo «neamțul» e «domn»”. În virtutea aceluiaşi criteriu, al portului, *rumân, rumâncă* semnifică „țăran, țărancă” (s.v. *rumân*);

ungur v. *domn*, *supra*;

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

ungureşti adj. f. pl. *în haine* ~ s.v. *domnişoară*: „Domnişoară = fată de domn, nemăritată, îmbrăcată în *haine «ungureşti»* (de oraş)”. Cu acest înțeles, adjectivul de la etnonimul-bază, nu figurează în dicționare sau alte glosare;

voioşie, s.v. *răzbun* „timp frumos, senin, strălucitor”: „răzbun, timp deschis = voioşie”. Semantismul a fost preluat analogic după starea de spirit umană corespunzătoare.

3.4. Semantisme regionale.

gunoi „bălegar” s.v. *strat*, atestat pentru Trans., la începutul sec. al XIX-lea şi, majoritar, pentru Mold., pare cunoscut şi în Maram. De altfel, conform dicționarelor, în prezent, cuvântul s-a generalizat;

gustare „prânz” s.v.: „În Maramureş, dejunul se numeşte *prânz*, «prânzul» *gustare*”;

poiată, s.v. *ştalău*, pl. art. *poieţile* s.v. olate, „adăpost rudimentar folosit ca grajd”, răspândit în aria nordică (v. DLR, s.v. 1., 2.);

pulpă „uger”, după CADE (Mold., Ban.) s.v. *pulpă*. 2., semantism în evidentă extensiune, după DLR, s.v. 3.e.).

3.5. Lexeme specifice ariei nordice.

curcubetă s.v. *harbuz*, cu aria de circulație în Transilv. (DA, s.v. 1.), prezintă o situație similară cu a lexemului precedent, ca origine, fiind, de asemenea, moştenit (lat. *cucurbita, -am*), în opoziție tot cu împrumuturi de origine turcă; *dovleac* (Munt., Dobr., Olt.) < tc. *dővlek, bostan* (Mold., Dobr., Transilv.) < tc. *bostan*, după Suciu II, dar şi cu *lubeniță* (< bg. *любеница*, srb. *lubenica*), pentru zona sud-vestică.

pănură, s.v. *țol*, caracteristic ariei nordice, în opoziție cu cea sudică, reprezintă un cuvânt din fondul latin, *paenula*, pentru care, în simetrie, în aria meridională, circulă împrumuturile turceşti *aba* şi *dimie*. În cazul primului dintre ele, Suciu, II limitează tc. *aba* „mai ales în Munt., Olt., s. Olt., înv. şi Dobr.”, iar cel de al doilea, *dimie,* după aceeaşi sursă < tc. *dimi*, acoperă, ca regionalism, Olt., Munt., Dobr., Ban., Transilv. (sud-est);

3.6. Cuvinte nou-create.

Aici menționăm mai întâi câteva compuse atestate, cu circulație în Trans. Maram., conform DLR, de felul, *plăcinte subțiri* „clătite” şi *soră de mireasă* [la nuntă] „domnişoară de onoare”, recent atestat şi în zona sudică (DGS, III). Celelalte care urmează reprezintă formații inedite: *domnii de român* „boierii români”, *duh de viață* „suflet, suflare”, *timp deschis* „vreme frumoasă” succesor condiționat al unui antonim „meteorologic”, deja impus în limbă, *timp închis*; *haine ungureşti,* în epocă, în Maram. „port occidental, european” (în opoziție cu cel tradițional românesc-țărănesc).

4. Atestările involuntare identificate definesc mai pertinent graiurile din Maramureş, sub aspect lexical, prin prezența următoarelor categorii:

– numeroase regionalisme infiltrate din zonele învecinate, confirmând o anumită dinamică a granițelor dialectale;

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)

– lexeme specifice sec. al XVI-lea: cu semantism învechit ori calcuri după slavonă, încă în uz la începutul secolului trecut;

– cuvinte moştenite susceptibile de corelare cu împrumuturi turceşti pentru partea meridională a dacoromânei;

– evoluții semantice particulare, unele limitate restrictiv în timp şi în spațiu, determinate de complexul politico-istoric al epocii;

– creații lexicale noi, mai ales prin compunere, reflectând un anumit tip de creativitate specific limbii române.

ABREVIERI

CADE	– I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric şi geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească" [1926–1931].
DA	– Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
DGS III	– *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, volumul III, Literele *P–Z*, coord. Maria Marin., Bucureşti, 2011.
DLR	– Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 ş. u.
Jipescu, *Opincaru*	– Gligore, M. Jipescu, *Opincaru, cum este şi cum tribuie să fie săteanu*. *Scriere-n limba ţăranului muntean*. Bucureşti, 1881.
Mihăilă 1960	– Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*, Bucureşti.
SDLR	– August Scriban, *Dicționaru limbii româneşti (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Ediținea întâia, Iaşi, 1939.
Suciu, II	– Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române* [vol.] II. *Dicționarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Şez.	– *Şezătoarea.* Revistă pentru literatură şi tradiții populare, Fălticeni. Anul I, 1892 ş.u.

EN MARGE D'UN GLOSSAIRE DIALECTAL. ATTESTATIONS „INVOLONTAIRES"

RÉSUMÉ

L'article reprend un problème inauguré en 2011 et continué en 2013 concernant la glose de l'auteur et les élèments lexicaux des citations, susceptibles d'être entrés dans le corpus des mots correspondant.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române

BDD-A20024 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:43 UTC)